

INNSENDT Denne artikkelen er ikke skrevet av en journalist i Agderposten, og er derfor ikke uavhengig journalistikk. Artikkelen er i sin helhet laget av en ekstern bidragsyter. Vi har funnet innholdet interessant for våre lesere, og publiserer det derfor redigert og tilrettelagt av redaksjonen. Det betales ikke honorar for slike artikler.

St. Ragnvald og midde

Heter du Ragni eller Ragnvald? Da har du navnedag den 21. august! Dette kan du takke helgenen St. Ragnvald for. Det er nemlig hans minnedag.

Middelalderens helgener fortsetter å fascinere oss. I flere år har St. Ragnvalddagene blitt feiret i Fjære, med den lokale menigheten og historielaget som initiativtagere. Helgenskikkelsen har dessuten gitt inspirasjon til en roman og et musikalsk verk. Opplysningene om Ragnvalds oppvekst på Agder har vært en viktig grunn til at det ikke er bare historikere som interesserer seg for den gamle orknøyjarlen. Ved at St. Ragnvalds liv og herkomst er dokumentert i Orknøyinga saga, har helgenen kunnet fungere som forbilde og spirituell inspirasjon også for mennesker i vår tid. Men floraen av helgener var bred og mangfoldig i middelalderen. Helgenkulten må forstås i lys av sine historiske forutsetninger. Hva slags helgen var St. Ragnvald?

En brutal verden. St. Ragnvald ble kanonisert, altså helgenkåret, på slutten av 1100-tallet. Ifølge sagaen var han lendmannssønn fra Agder, og moren kom fra jarleslekten på Orknøylene. Ragnvalds far og farfar hadde nær tilknytning til kong Magnus Berrføtt. Familien hørte til landets elite og var innflytelsesrik ikke bare i regionen Agder, men også i rikspolitikken. De støttet kong Harald Gille i hans maktkamp, og til gjengjeld fikk Ragnvald kongens hjelp i kampen om jarledømmet på Orknøylene.

Ragnvalds onkel var den tidligere jarlen St. Magnus som hadde blitt martyr i kampen om jarledømmet. Mange av fortellingene i Orknøyinga saga beretter om voldelige kamper mellom ri-

Ragnvalds onkel, St. Magnus, til høyre i midtre rad. Han er flankert av den islandske nasjonalhelgenen biskop Torlak og biskop Erlend fra Færøyene.
FOTO: WIKIMEDIA COMMONS

Middelalderens superhelter

valiserende medlemmer av jarleslekten. Ragnvald måtte også kjempe for sin arverett. I denne kampen sikret Ragnvald seg både verdslig og guddommelig støtte. Han hadde ifølge sagaen lovet å bygge en katedral til ære for sin onkel, St. Magnus, hvis helgenen hjalp ham å vinne jarledømmet.

Dette løfte innfridde Ragnvald da han som jarl satte i gang byggingen av St. Magnuskatedralen i Kirkwall. Ved å få reist en av Nordens mest imponerende sakrale bygninger kunne Ragnvald oppnå en status som kirkebygger på lik linje med konger og andre mektige fyrster. I katedralens røde sandstein foreviget Ragnvald ikke bare sin onkel, men også seg selv.

En annen både verdslig og religiøs motivert dåd var hans pilegrimsferd til Det Hellige Land.

I Orknøyinga saga fortelles det detaljert om hans ferd til Jerusalem og Jordan-elven, men svært lite om oppholdet der nede. Fortellingen kunne like godt ha vært en skildring av et religiøst legitimert vikingtog. I sentrum står kamper med lokale fyrster og erobringen av et stort sarasensk skip.

Kamp om jarledømmet. Etter pilegrimsreisen måtte Ragnvald på nytt kjempe om jarledømmet. I likhet med sin onkel St. Magnus endte denne kampen med at Ragnvald ble drept. I Orknøyinga saga får vi vite at det senere skjedde mirakler ved drapsstedet og at biskop Bjarne Kolbeinsson fikk flyttet Ragnvalds levninger til St. Magnuskatedralen. Ifølge sagaen skjedde dette med tillatelse fra pave Celestin III. Kanoniseringen har altså vært godkjent fra høyeste hold.

Både St. Magnus og St. Ragnvald har en del til felles med Norges helgenkonger, St. Olav. De hører til blant en type helgener som kan betegnes som fyrstelige martyrer, helter som hadde dødd for troen og kirken. Helgenkonger og helgenkårede fyrster møtte ofte sin bane som følge av interne maktkamper i riket. Men også geistlige stormenn, som paver og biskoper, har blitt helgenkåret. Således kan man vel si at de som allerede i livet hadde en fremstående posisjon, ofte kunne bli tildelt en opphøyet status etter døden.

Roma strammer grepet. Den offisielle godkjenning av en helgenkult i henhold til kirkeretten utgjorde siste del av prosessen mot en helgenkåring, kanoniseringen. Prosessen besto av flere steg, der flere forskjellige parter var involvert. Utgangspunktet var ofte en popu-

lær kultus på lokalplan. Grunnlag for kulten var legender om dødsfallet og etterfølgende mirakler ved drapsstedet eller ved helgenens grav. Til slutt ble legemet overført til et siste hvilested, et ritual som gikk under betegnelsen translasjon. Dette ritualet forvandlet levningene til ærverdige relikvier.

I tidlig middelalder kunne kanoniseringen autoriseres av en lokal prelat, som for eksempel en biskop. Men fra 1100-tallet ville paven sikre seg mer kontroll over helgendyrkelsen. Den lokale geistlige autoritet var da viktig for å bringe saken til behandling i kirkens juridiske apparat, en prosess som kunne ta århundrer.

Utgangspunktet for alt dette, var likevel at det oppsto legender om martyrens liv og død, enten i muntlig overlevering eller i nedskrevne fortellinger. Beretninger om helgenens liv (vita), død (passio) og mirakler (miraculi) er faste kjennetegn ved legendene fra middelalderen, og i Orknøyinga saga er slike hagiografiske elementer godt representert når det gjelder St. Ragnvalds onkel, Magnus. Fortellingen om St. Magnus beskriver et forbilledlig liv etter kirkens idealer, en martyrdød

med mystiske forvarsler og flere jærtegn. Dette kommer i tillegg til to legender, den Lange og Korte Magnus-saga.

Det finnes derimot ingen helgenlegender om St. Ragnvald. Det nevnes bare at det skjedde undre ved drapsstedet hans, uten nærmere presisering. Fortellingene om Ragnvalds liv skiller seg lite fra verdslige heltesagaer. Bare en episode er atypisk, der han er på fisketur sammen med en fattig fisker, men også denne kan være gjenstand for alternative tolkninger.

Variert helgenflora. Likevel er det tydelig at Ragnvald har hatt helgenstatus i middelalderen. Initiativet til kanoniseringen skal ha kommet fra biskop Bjarne Kolbeinsson, som skal ha gjennomført translasjonen med pavens samtykke ca. 40 år etter drapet på Ragnvald. Historikeren Haki Antonsson tilskriver denne beretningen en viss troverdighet, i motsetning til en del andre påstander om pavelig autorisert helgenkåring. Dette viser noe av spennvidden i helgenkulten som historisk fenomen, der helgener som Ragnvald og Magnus kan ha hatt ulik populær forankring. Det var heller ikke alltid noen direkte overensstemmelse mellom folkelig popularitet og offisiell anerkjennelse fra Roma.

For å få offisiell godkjenning måtte

helgenen oppfylle flere kriterier. Helgenens tro og utmerkelse måtte stadfestes gjennom overnaturlige mirakler, men det fremste kriteriet var at helgenkulten skulle godkjennes av paven i henhold til en lang rekke kriterier som var nedfelt i kirkeretten. Kirkens reguleringer forhindret likevel ikke lokal helgendyrkelse. På Island ble biskopene Thorlak og Gudmund tilbudt uavhengig av denne typen pavelig godkjenning. At dette ikke gikk upåaktet hen fremgår blant annet av en episode i Laurentius' saga, der vi får høre om en brite som uttalte seg nedsettende

De som allerede i livet hadde en fremtredende posisjon, ofte kunne bli tildelt en opphøyet status etter døden

FAKTA

I et historisk lys

● Annenhver fredag vil historikere i Agder skrive om aktuelle saker i et historisk lys. Spalten er et samarbeid mellom Den norske historiske forening (HIFO), avd. Agder og Agderposten. Gjennom en slik spaltestafett vil historikere i ulike stillinger og med ulik yrkeserfaring betrakte Agder, Norge og verden ut fra sitt profesjonelle ståsted. Har du tips og ideer kontakt oss på e-post: Thomas.hagen@stifetlsen-arkivet.no eller redaksjonen@agderposten.no

St. Magnus kirke på Egilsay, Orknøylene. Det finnes ingen tilsvarende kirke viet til St. Ragnvald.

FOTO: DOUGLAS BUCHANAN

Vil du ha pølse, din fordømte islending? Da er du ute fra Island

om den uautoriserte kulten rundt St. Thorlak: «Han tok en spekepølse og holdt den opp foran et bilde av biskop Torlak med disse ord: 'Vil du ha pølse, din fordømte islending? Du er da ute fra Island!' Den dåren fikk sin hevn så umiddelbart at hånden som holdt opp spekepølsen ble stiv som en stokk.»

Middelalderens superhelter. De forskjellige involverte i en helgenkårsingsprosess var folket, lokale autoriteter og kirken med paven som overhode. I varierende grad hadde en helgen betydning for disse gruppene. Helgenene var fremstående personligheter, i likhet med fortidens sagahelter. Deres opphøyde status etter døden gjorde dem til formidlere mellom Gud og menneskene. Helgenen var en man kunne henvende seg til for å få hjelp. På mange måter var de middelalderens superhelter, bare med den forskjell at de ikke var rent fiktive skikkelser.

Helgenfyrrkelsen. Ikke minst lå det en enorm kraft i den folkelige helgendyrkelsen, og skal man forstå den rike floraen av autoriserte og uautoriserte helgener må man også ta i betraktning det

politiske potensialet som kunne hentes ut helgenkulten.

I politikk kunne kultusen brukes som et propagandamiddel ved at fyrstelige martyrer legitimerte og styrket konge- og fyrstedynastier. Norske konger erklærte seg som direkte arvetakere av den udødelige Olav den hellige. Da Ragnvald vant jarledømmet ved hjelp av St. Magnus, har det også vært oppfattet som noe som skjedde med guddommelig støtte. Og ikke nok med det. Med Ragnvalds dattersønn, Harald Unge, kan vi skimte enda et medlem av jarlsslekten som tilskrives jærtegn i Orknøyinga saga. Det kan nesten virke som helgenstatus var arvelig i Ragnvalds familie.

Ikke bare verdslige, men også geistlige stormenn hadde interesse av lokale eller overregionale helgenskikkelser. Ved etablering av nye bispedømmer eller erkebispedømmer spilte helgendyrkelsen en enormt viktig rolle. Alle kirker hadde tilknytning til helgenene. Helgenens relikvier gjorde kirker og katedraler til populære pilegrimsmål. Når biskop Bjarne Kolbeinsson drev frem kanoniseringen av St. Ragnvald, falt det sammen med hans ønske om å

utvide St. Magnuskatedralen i Kirkwall.

Ved å sikre seg kontroll over helgenkårsingsprosessen kunne paven utvide sin innflytelse. Pavekirken skapte kriterier for hva et utmerket liv var. Dette kunne påvirke utvikling i livssyn og endring av samfunnsidealene. Helgendyrkelse var en del av middelalderens hverdagsliv. Jo flere aspekter av folkets liv kirken kunne regulere, jo sterkere maktposisjon fikk den. I den tidlige kristendommen hadde helgenkult vært et potent virkemiddel for å etablere den nye religionen. Senere ble det et middel for å styrke kirken som styrende institusjon.

Den store helgens nevø. Med tanke på kriteriene for helgenkårsing kan man spørre hvordan Ragnvald greide å bli en av disse fremragende religiøse heltene fra middelalderen. Han har sikkert utført store bedrifter for jarledømmet, men slikt kunne også andre konger og fyrster vise til uten at de ble hevet til helgenstatus. St. Ragnvald står som helgen klart i skyggen av sin onkel. Orknøyenes skytshelgen St. Magnus oppfyller alle viktige betingelser for en

så opphøyet status etter døden. St. Ragnvalds inspirerende utstråling har vært mer beskjeden. Helgenkulten varierte i stor grad, både i lokal forankring og i offisiell status. Noen helgener var kilder til omfattende legender og kunstnerisk utfoldelse i forskjellige former, andre har etterlatt seg færre spor. Likevel er det akkurat denne variasjonen som gjør helgendyrkelsen interessant som historisk fenomen.

Kilder

Haki Antonsson: St. Magnús of Orkney: A Scandinavian Martyr-Cult in Context. Brill 2007.

Else Mundal: «Helgenkult og norske helgnar.» Collegium Medivale 8, 1995.

Barbara Crawford: The Northern Earldoms: Orkney and Caithness from A.D. 870 to 1470. Berlin limited 2013.

Artikkelforfatter:
Stephan Fiedler,

arkivar og rådgiver ved Aust-Agder museum og arkiv

Detalj fra St. Magnuskatedralen i Kirkwall. Bygget skal ha blitt påbegynt i 1137 etter initiativ fra Ragnvald Orknøjarl.

FOTO: WIKIMEDIA COMMONS